

lásd: Körösenyi András: A KORTÁRS LIBERALIZMUS ÉS KONZERVATIVIZMUS ÚTKÖZŐPONTJAI, in: Tökécsi László, szerk. MAGYAR KONZERVATIVIZMUS. HAGYOMÁNY ÉS JELENKOR, Budapest, 1994. 49–61. o.

24. Charles Taylor: SOURCES OF THE SELF. The Making of Modern Identity, Harvard University Press, 1989. A következő idézetek rendre a 196. és az 505. o.-on található.

25. Charles Taylor: ATOMISM, EXCERPTS FROM PHILOSOPHY AND THE HUMAN SCIENCES: PHILOSOPHICAL PAPERS, II., 1985. 187–210. o., in: COMMUNITARIANISM AND INDIVIDUALISM, ed. by Shlomo Avineri és Avner de-Shalit, Oxford University Press, 1992. 29–50., 49. o.

26. Charles Taylor: CROSS-PURPOSES: THE LIBERAL-COMMUNITARIAN DEBATE, in: LIBERALISM AND THE MORAL LIFE, ed. by N. L. Rosenbaum, Harvard University Press, Cambridge, Mass., London, England, 1989, 1991. 159–182., 165. o.

27. Vajda Mihály ezzel szemben épp azért tiszteli Rortyt, mert a dekonstrukciós filozófiát nem kapcsolta össze a demeritis kritikájával. Vajda Mihály: A KULTÚRKRIKKA EGYEDÜLI ALTERNATÍVÁJA, *Athenaeum*, II., 1994. 2., 286–300., 290. o.

28. Hume: A TREATISE OF HUMAN NATURE, Book III., Part II., section II. Bence György fordítása a magyar változatban (ÉRTEKEZÉS AZ EMBERI TERMÉSZETRŐL, Gondolat, Budapest, 1976. 672. o.): „a másik iránt gyengéd gondoskodással viseltetni”. Az említett újabb lojalitáselmélet: George P. Fletcher: LOYALTY. AN ESSAY ON THE MORALITY OF RELATIONSHIPS, Oxford University Press, New York, Oxford, 1993.

29. A magyar kiadás fordítására a szerkesztő kérésére csak egészen röviden, így a jegyzetben szeretnék kitérni. A fordítás szakmai ellenőrzésének elmaradása által okozott károk mértékének érzékeltetésére elegendőnek gondolom a következő fordítási bakikat idézni:

- *moving* = mozgásban van (146. o.);
- *beauty* = autonómia (190. o.);
- *an example of the latter reaction* = későbbi reakciókra példa (194. o.);

és a leginvenciózusabban, mindjárt az elején:

- *For we often let the world decide the competition between alternative sentences (e. g., between „Red wins” and „Black wins”...)* = Ugyanis gyakran hagyjuk, hogy a világ döntsön az alternatív mondatok versenyében (pl. a „vörös borok” és a „fekete borok”...) (19. o.).

Nincs más hátra, nekem is hagynom kell, hogy a világ döntsön ezen alternatív mondatok versenyében.

Horkay Hörcher Ferenc

„ZENGŐ ALABÁSTROMBA...”

Dohnányi Ernő: *e-moll zongoraverseny no. 1. op. 5. (1898)*

h-moll zongoraverseny no. 2. op. 42. (1947)

Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara.

Baranyay László – zongora.

Vezényel: Győriványi-Ráth György

Hungaroton Classic, 1994

A magyar zenetudomány nagy adóssága Dohnányi zeneszerzői életművének értékelése és feldolgozása. A mára már elhárult külső, kvázi-politikai akadályokon kívül, amelyek az elmúlt évtizedekben Magyarországon lehetetlenné tették a kutatást, a Dohnányi körüli érdektelenség mozzanataiban jól megfigyelhetők a szubjektív tényezők is. A zenéjével, személyiségével való belső azonosulást megnehezítik az izlésvilágunkban kollektíven megjelenő, nemzeti tudatunkat is terhelő vonások: önértekeink alábecsülése, az ebből adódó görcsösség, a természetes életigenlés helyett a pusztán túlélés heroikus túlhangsúlyozása, a belső harmóniára való törekvés, valamint a humorérzék hiánya.

A magyar zenetörténet egyik legsokoldalúbb alakjának 164 opus számláló életművéből ma jó, ha öt hallható rendszeresen koncerteken. A Dohnányi körüli élenkülés időszakos hullámokban jelentkezik. A teljes hallgatás évtizedeit először Vázsonyi Bálint törte meg a hetvenes évek elején személyes hangvételű monográfiájával (Zeneműkiadó, 1971). Hanglemezkiadásunk szórványos felvételekkel adózik a mester emlékének. Legutóbb Dohnányi utolsó éveiből fennmaradt, technikailag felújított és kompaktlemezre másolt archív zongorafelvételeket, valamint Szabó Péter és Várjon Dénes előadásában Dohnányi B-MOLL GORDONKA-ZONGORASZONÁTÁ-ját kell megemlítenem. (Mindkettő Hungaroton Classic-kiadvány, 1993.) Tavaly a Kocsis Zoltán tollából megjelent Bartók–Dohnányi-tanulmány, Mácsai János diszkográfiája Dohnányi gépzongora-felvételeiről (mindkettő in: *Holmi*, 1994. május), valamint Kiszely Deborah, Baranyay László és a Fesztiválzenekar fellépései tűntek az első határozott lépéseknek egy Dohnányi-reneszánsz elindítása felé. Tolnai Ottó írja Dohnányi-verseiben: „Itt az ideje tehát, hogy zengő alabástromba

öntsd / ideges sápadt arcát / hosszúra növesztett, simára fésült szőke haját / szürke szemét.”

Míg Dohnányit egyöntetűen a század egyik legnagyobb zongoraművészeinek tartják, zeneszerzői megítélésében némi tanácsatlanság és tartózkodás tapasztalható. Ha meg akarjuk tudni, hogy Dohnányiról hogyan vélekedtek a kortársak, s milyen megbecsülés övezte a két világháború közötti Magyarországon (amikor is hosszú éveken át egyszemélyes intézményként irányította és képviselte a főváros zenei életét), akkor érdemes fellapozni a *Zenei Szemle* 1927-es Dohnányi-számát. Ebben az akkor ötvenéves művészt hívei köszöntötték. Varró Margit „*az egész magyar zenei légkört muzikálissá tevő*” pianistaegyéniséget méltatja, Thomán István pompás kis történetben idézi fel egy pozsonyi látogatását, amelynek köszönhetően később Dohnányi a tanítványa lett. Papp Viktor a Dohnányi–Hubay-viszály kapcsán a mester jelleméről ír elismerőleg.

A legigényesebb Tóth Aladár elemzése Dohnányi zeneszerzői egyéniségéről. Ezt az írást ma is mérvadónak tekinthetjük, és érdemes felidézni legfontosabb gondolatait. Tóth Aladár a kispolgári kultúrából kinövő Dohnányiban elsősorban a tipikusan reproduktív zsenit látja, akit súlyos tradícióval terhes műveltsége a bágyasztó örökség feletti örökösre predestinált. Ebből adódóan jellemzi azt a lírai szellemet, akit a szenvedélyek nem tépnek szét, aki nem tör hódító gesztussal az életbe, hanem elnőiesedett érzelmeivel inkább visszahúzódik. Érzelmei megfáradtan, küzdelem nélkül bontakoznak ki, így műveit valami őszi ködfátyol lengi körül mint öröklött fáradtság. Zeneje elementáris költészet, amelyben korlát és megkötöttség állhatatos, örök értéként van jelen.

Valóban, Dohnányi a XX. században XIX. századi jelenség, „*homo ludens*”, aki szertelenségét, tartalmi, hangulati csapongásait a formáival szerencsésen megzabolazza, nem forradalmi, hanem konzervatív alkat. Míg Bartók mérnöki pontossággal, éles, töredezett vonalakkal rajzol, esetleg satiroz, Dohnányi finom ecsettel, nagyvonalúan, ezer ragyogó színnel fest. Zeneje nem rendez át, nem zilál szét, hanem a felszínen siklik, azt színesíti, és ragyogó tűzijátékká rendezi. Nincsenek elképesztő megoldásai, adagioi nem

mély értelműek, s nem a lélek legmélyéről, netán kozmikus magányáról szólnak. A pusztaság szemlélődés, a finom, áttetsző csend hangjai, mindenfajta szimbolikus utalás nélkül. Óriási vitális energiák által mozgatott zenei világában a létezés drámai tétje csak nagy ritkán izzik fel. Az a tipikusan modern, a művészi individualizmus romantikus felfogása óta létező igény, amely az eredetiséget kéri számon a művésztől, Dohnányival kapcsolatban a leggyakrabban hangoztatott vád, és valószínűleg van is némi igazság benne. Sőt egyes művei a szórakoztató műfaj határait súrolják, néha az üres szentimentalizmus vagy a naiv folklorizmus csapdájába esik bele. Am egyoldalú az a megközelítés, amely csupán ezeket a vonásokat fedezi fel a magasfokú mesterségbeli tudás, a káprázatos hangszerezés, a természetes forma- és harmóniaérzék, valamint az oly jellegzetes és üdítő zenei humor helyett. Életművében a romantikus örökséget és a kortársak zenei törekvéseit is szintetizálja.

Két zongoraversenyének megírása között fél évszázad feszül. Az E-MOLL a romantika bűvkörében felnövő ifjú szellem briliáns, koravén stilizációkkal terhelt alkotása, a H-MOLL a század legújabb törekvéseire is nyitott, érett mester műve.

Az előbbi 1897-ben íródott, életének talán legfelhőlenebb és leggondtalanabb nyarán. A Zeneakadémia elvégzése után a németországi Bernriedben, a starnbergi tó partján Eugen d'Alberttól vett zongoraleckéket, és ezt a művet neki ajánlotta. Az E-MOLL KONCERT-tel (pontosabban annak első tétele korábbi változatával) Dohnányi hetven pályázó közül nyerte meg Bécsben huszonegy évesen a Bösendorfer zeneszerzői versenyt, és ez a mű évtizedekig a világ hangversenytermeinek rendszeresen játszott darabja lett. A második zongoraverseny életének alkonyuló periódusában, a nagy világégés, Mátyás fiának halála és hazájának végleges elhagyása után született. Míg Bartóknak az emigráció zeneszerzői életművében éles törést hozott, hiszen évekig hallgatott, Dohnányi életének ebben a periódusában is sokat írt, és műveibe amerikai hatásokat is beolvasztott. E két mű közrefogja életművének legfontosabb darabjait: a PIERRETTE FÁTYLA pantomimzenét, A TENOR című komikus operát, két szimfóniát, a

FISZ-MOLL SZVIT-et, a RURALIA HUNGARICÁ-t, a GYERMEKDAL-VARIÁCIÓK-at, számos kamar- és zongoraművet, miséket, dalokat.

Mindkét mű esetében megfigyelhető a kompozíciós technika alapját képező monotematikus építkezés. Az E-MOLL KONCERT-et a zongora által intonált, monumentális akkordsorokban hullámmzó erőteljes motívum alapozza meg, amely mindhárom tétel során visszatér. A H-MOLL KONCERT-et is uralja egy hangnemi státusában bizonytalan, heroikus motívum, amelynek alterált változatai térnek vissza a versenymű során.

Dohnányi E-MOLL ZONGORAVERSENY-e Brahms, César Franck, Rahmanyinov versenyműveivel rokon. Brahms zongoraversenyeire hasonlóan az alaptémán kívül Dohnányi egy tételeen belül több témát is feldolgoz, így a zenei cselekmény mindhárom tételben variációs technikára épül. Tóth Aladár leírása mintha pontosan erről a műről készült volna. A monumentális, pazar hangszerezésű, gazdagon burjánzó zenében a zongora változatos szólama hol szólóban hallható, hol beleszővődik a zenekari anyagba, hol körülfutja, körüljártassa azt. A háromtételű versenyműben legmegindítóbb talán az adagio tétel indítása, amelyben a mélyvonások pizzicato kísérete felett kürt, cselló, majd a zongoraszóó hallható. Valódi kitérés híján a tételt a zongora üveges arpeggiói zárják le. A harmadik tétel hármas lökületű, könnyed tánc a század eleji polgári szalonok, báltermek hangulatát idézi. (Vö. Ravel: LA VALSE.) A sziporkázó tétel zenekari fugatóban szélesedik ki, majd (Brahms: B-DÜR ZONGORAVERSENY-éhez hasonlóan) fanyar, szarkasztikus lezárásban torpan meg, amelyben visszafelé újrainrodik az egész mű, és minden „komoly-sága” megkérdőjeleződik.

Az E-MOLL KONCERT-tel szemben, ahol a tematikus részletek belső összefüggés nélkül, laza egymásutánban követik egymást, és amelynek „tartalmi” mondanivalója igen bizonytalan és meghatározhatatlan, a H-MOLL KONCERT attaca tételeiben a motívus építkezés konzekvensebb zenei gondolkodásmódból ered, és szinte képileg megjelenő, szavakba foglalható üzenetet hordoz. Az E-MOLL KONCERT hangkészlete Brahms harmóniavilágához állt közel, a H-MOLL-ban a tonális kereteken belül felfedezhetjük Mahler,

Bartók, sőt Stravinsky harmóniavilágának elemeit is.

A heroikus, lezáratlan első témafeje az első tételt többször megtorpanítja, és a változatos színvonalú tematikus részeket fogja egybe. A zongora csillogó futamai járkák körbe a lírai főtémát, amelyet először kürtökön hallunk. A zongora szóló kadenciájában hallható az a másik, magyaros hangvételi téma, amelyet aztán az oboa intonál, majd az egész zenekar átveszi. Ez a szentimentalizmus és heroizmus között hanyódo hangulat már a FISZ-MOLL SZVIT I. tételében is megjelent. Itt lehetetlen nem meghallani a (hazafiatlansággal gyakran vádolt) szerző sóvárgó és panaszos vallomását a távoli szülőföldről: lankás otthoni tájakon, őszi színektől ragyogó dombokon jár a szerző képzelete. E szélesen áradó zenei kép pátosza közel jár a CONCERTO III. tételében elhangzó, mélybe zuhanó segélykiáltások, grandiózus, panaszos unisonók erejéhez. Az idill veszélyeztetettségét, párás tünékenységet a vonósokon megszólaló lírai főtémával ütköző fuvolák, oboák, klarinétok borzongató kromatikus trillái, a zongora heroikus passzázsai sejtetik, majd a trombitákon hallható groteszk, pontozott indulómotívum. A mű második tételének ragyogó noktürnje a zongora és a zenekar felváltva felelgető szólamaiban bontakozik ki. Az egyszerű téma megőrzi az első tétel nagyívű képének melankolikus karakterét. A mozdulatlan dermedt állókép legexponáltabb tematikus részeit a zongora ereszkedő sorban felfűzött trillái alatt a zenekaron megszólaló széles ívű akkordsor összehatása adja. A zongora szólamát fuvolák, klarinétok, majd sordino hegedűk veszik át, míg a zongora fel- és leszálló passzázsokban kíséri. Míg Bartók éjszaka-zenéiben legtöbbször az irracionális léptékű térben elveszni látszó, annak neszezését távolról felfogó individuum jelenik meg, Dohnányi éjszaka-zenéje otthonos, lakható mértékű teret teremt, ahol szemlélődni, hallgatózni, egyedül lenni jó. A mélyben dübörgő és magasban csengő hangokat átfogó akkordtömbök Brahms B-DÜR KONCERT-je II. tételének vízióját idézik. A tétel pianissimóba halkuló ismételt hangjaiból robban ki a III. tétel, amely háromlépcsős presto-prestissimóban örvénylő scherzo. A tonális kromatizmus hangnemi keretei között sajátos mondanivalójú dramaturgia jel-

lemzi a III. tételt. A szuronyszerűen felfelé törő, bővített kvart köré szerveződött, elcsúsztatott tonális tengelyekre épülő, hangsúlytalan ütemrészekben megtorpanó főtémát akár Bartók is írhatta volna. (Vö. KÉT KÉP: A FALU TÁNCA, CSODÁLATOS MANDARIN: HAJ-SZA.) Ezt a doboló, lüktető témát először a brácsák intonálják, majd a zongora veszi át, és a tétel során két epizódban is az egész zenekart foglalkoztató fugatóvá szélesíti. A kis-és nagyszekundfűrtök, alterált kromatikusságok akkordsorok doboló, zaklatott sorozatait csak a zongora glissandói torpanják meg és repítik tovább. Idézetként többször beúsznak az első tétel témáinak alterált, illetve parodisztikusan eltorzított változatai. A leghátborzongatóbb utolsó idézet a kürtökön hallható, az I. tétel lírai főtémáját a groteszk hajszában még egyszer halljuk. Az ottani fanyar, lemondó mosoly itt már óriási, torz vigyorra nőtt, talán a felfoghatatlan valóság szimbólumává. Mögüle elő-előtűnik az álombeli, a szeretett haza távoli képe, hogy aztán a szerző egy erőteljes gesztussal örökre eltolja magától.

A zongoraversenyek első magyarországi lemezfelvétele (Vázsonyi Bálint 1972-ben az E-MOLL KONCERT-et játszotta lemezre, New Philharmonic Orchestra, vez. John Pritchard, 1972) többletfelelősséget ró az előadókra, hiszen az általuk teremtett hangzásélmény a művek minden további meghallgatásában is jelen lesz. Az előadó-apparátust tekintve Baranyay László zongoraművész koncepciója hallhatólag uralja a zenei anyagot. Az igényes, nehéz zongoraszólamban rendkívül gazdag azoknak a figurációknak a sora, amelyekkel a zongorista képességeit megcsillogtathatja. Virtuóz zongorázása nem nélkülözi a poétikus megoldásokat sem, ebből a szempontból ki kell emelnem az E-MOLL I. tételének kadenciáját, a H-MOLL KONCERT II. tételét. A sokféle zenei karaktert felsorakoztató zongoraszólamban figyelemre méltók az E-MOLL KONCERT I. tételének acélos akkordsorozatai, III. tétele scherzando karakterű témájának intonációja, valamint a H-MOLL KONCERT utolsó tételének prestissimo szólama. Sajnálatos, hogy a perfekció felső határait súroló interpretáció felvételében bennmaradt néhány hanghiba (E-MOLL KONCERT I. és III. tétele) és „lyukas” akkordsorozat. A zenekar teljesítménye sajnos elma-

rad a szólistáétól, valamint Győriványi-Ráth György más produkcióitól. A sokszor „kásás” zenekari hangzás helyett a zenekartól acélosabb ritmuskaraktereket (E-MOLL KONCERT II. tétele), koherensebb összhatást várnánk el, a szólamok határozottabb kidolgozottságát, a zenei szövet nagyobb tisztaságát. A legexpresszivebb zenekari részletek az E-MOLL KONCERT I. és a H-MOLL KONCERT II. tételében hallhatók. Mindkét versenyműben kiemelt szerepük van a fívósoknak, így ki kell emelnem az E-MOLL KONCERT I. tételének kitűnő trombitaszólamát, II. tételének kürtszólamát, a H-MOLL KONCERT I. tételének oboa-és fagotszólamát, valamint II. tételének klarinétszólót.

Brahms, Rahmanyinov, Prokofjev hasonló versenyművei talán ihletettebb pillanatokban születtek, mint Dohnányi zongoraversenyei. Ám a magyar zenetörténetnek Liszt, Bartók géniusza mögött felsorakozó mesterei között: Erkel, Goldmark Károly, Kodály, Lajtha László mellett Dohnányinak is ott a helye, H-MOLL ZONGORAVERSENY-ének pedig zenei köztudatunkban és a koncertrepertoáron.

Zalatnai Katalin

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

VISSZA A TERMÉSZETHEZ? (SZÉLJEGYZETEK EGY BÍRÁLATHOZ)

Lőrincz Éva OLVASATLAN OLVASMÁNYOK című bírálata (*Holmi*, 1995/5.) nem kevesebbet állít, mint hogy az általa kipécézett Matúra Klasszikusok könyvsorozat ahelyett, hogy segítené, inkább gátolja olvasóit abban, hogy közel kerüljenek az „eredeti” szöveghez. A kritika ezúttal nem az egyes köteteket éri (nyilvánvaló, hogy akadnak sikerültebb és kevésbé sikerült kötetek), hanem igen nagyvonalúan az egész sorozatot. A filológusok számára talán hasznos lehet a Matúra, írja a szigorú recenzens, „az érettségiző diákok számára azonban, akiknek középszkolai tanulmányaik